

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Акматова Ч.

**«АДАБИЙ ОКУУ» ПРЕДМЕТИНДЕ ОКУУЧУЛАРДЫН
ЭТНОМАДАНИЙ ЖАНА ТИЛДИК КОММУНИКАТИВДИК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН УСУЛДАРЫ**

Акматова Ч.

**МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ
И ЯЗЫКОВЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ
У СТУДЕНТОВ ПО ПРЕДМЕТУ «ЛИТЕРАТУРНОЕ ЧТЕНИЕ»**

Ch. Akmatova

**METHODS OF FORMING ETHNOCULTURAL
AND LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCES
IN STUDENTS ON THE SUBJECT OF «LITERARY READING»**

УДК: 81:371.2 (373.52)

Бул макалада адабий окуу предметиндеги ырларды окутуунун талаптары жана башталгыч класстарда окутулуп жаткан балдар ырларынын мааниси чоң экендиги баса белгиленди. Балдардын адабий окууга, поэтикалык чыгармаларды окуп-үйрөнүүгө болгон мамилесинин төмөндүгү жана анын себептери, ошол эле учурда окуучулардын окуп түшүнүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселелери каралды. Кенже мектеп жашындагы баланын адабий чыгарма аркылуу өзүнө өрнөк табуусу, дүйнөнү аңсезимдүү таанып билүүсүнүн башталышы, кара сөз менен ырды айырмалай билүүсү дал ушул 8-11 жаш курагына туура келери көрсөтүлдү. Адабий окуу предметинде ырларды окутуу менен окуучулардын төмөндөгүдөй компетенттүүлүктөрү калыптанаары айтылган: дүйнөнү, турмушту, предметти (нерсени), көрүнүштү толук кабыл алууну үйрөнөт, маалыматтарды анализдөө жана синтездөө жөндөмдүүлүгүн өнүктүрөт; эстетикалык табити ар тараптуу калыптанат; таанып-билүү ишмердүүлүгү жогорулайт; коммуникативдик аракеттери активдешет.

Негизги сөздөр: адабий окуу, предмет, максаты, милдети, ырларды окутуу, талаптар, коммуникативдик компетенттүүлүк.

В этой статье были рассмотрены вопросы о важности и причинах отношения детей к литературному чтению, к изучению поэтических произведений, в то же время формирования компетентности понимания прочитанного учащимися. Было показано, что именно к 8-11 годам ребенок младшего школьного возраста находит для себя

образец через литературное произведение, начинает осознанно познавать мир, различать слова и стихи. В предмете литературного чтения отмечено, что с обучением стихам у учащихся формируются следующие компетентности: учится наиболее полно воспринимать мир, жизнь, предмет (вещь), явление, развивается способность к анализу и синтезу информации; всесторонне формируется эстетический вкус; повышается познавательная активность; активизируется коммуникативная активность.

Ключевые слова: литературное чтение, предмет, цель, задача, преподавание стихов, требования, коммуникативная компетентность.

This article discusses the importance and reasons for the attitude of children to literary reading, to the study of poetic works, at the same time, the formation of competency of reading comprehension by students. It was shown that it is by the age of 8-11 that a child of primary school age finds a model for himself through a literary work, begins to consciously learn the world, distinguish words and poems. In the subject of literary reading, it is noted that with the teaching of poetry, students form the following competencies: they learn to perceive the world, life, object (thing), phenomenon most fully, develop the ability to analyze and synthesize information; aesthetic taste is comprehensively formed; cognitive activity increases; communicative activity is activated.

Key words: literary reading, subject, purpose, task, teaching poetry, requirements, communication competence.

Азыркы ааламдашуу доорунда балдардын китеп окууга болгон кызыгуусу, китепти сүйүү, адабий

чыгармалар, аларды талдоо, анын ичинде ырлар менен таанышуусу улам солгун тартып, поэтикалык чыгармаларды түшүнүү деңгээли, ырларды үйрөнүүгө болгон окуучулардын мамилеси төмөндөп баратканы күн санап жогорулап баратат. Бул боюнча бир топ көйгөйлөрдү жана себептерди белгилеп кетүүнү туура көрдүм. Биринчиден, кыргыз балдары бешик ыры менен уктап, бешик ыры менен ойгонгон замандар артта калып, аларды жаш чагынан компьютер, мобилдик байланыш аппараттары, ноутбук, планшет, телевизор, видео сыяктуу замандын улам жаңыланып жаткан технологиялары курчап, адабият дүйнөсүнөн бир топ алыстап кетти. Мунун өзү балдардын көркөм чыгармалардан алуучу руханий, эстетикалык, адептик тарбиясына терс таасирин тийгизип, арасынан «компьютер баштуу» (М.Шаханов) балдардын көбөйүшүн, адамдардын технологиялашуусун шарттап жатат. Натыйжада ата-энесин укпаган, улууну урматтабаган, кыргыздардын менталитетине ылайык келбеген сапаттарды алып жүргөн жаштар улам көбөйүп бара жатканы учурдун негизги көйгөйлүү маселелеринин бири. «Кыргыз Республикасынын жарандарын, жаш муундарын рухий-адептик, патриоттук жактан тарбиялоо концепциясында» өлкөнүн экономикасын көтөрүү коомдун руханий-адептик, ыймандык негиздерин чыңдоо менен байланышары, материалдык өсүү, алдынкы цивилизацияларга теңелүү биринчи кезекте жаштардын адептик сапаттарын тазалоо менен бекемделери айтылган [3, 23-б.]. Мындай милдетти аткарууда орто мектептердеги адабий билим берүүнүн ролу зор. Анткени, балдар ырларды окуу менен эмоционалдык сезимдерин өстүрүп, алардагы каармандардан өздөрүнө өрнөк алат, турмушту таанып билүүгө жана эне тилинин байлыктарын үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Экинчиден, биз жашап жаткан XX кылымдын соңку жылдарын жана XXI кылымдын биринчи чейрегин «Ааламдашуу доору», же «дүйнөлөшүү», англис тилинде «глобализация» («globalization»), дүйнөнүн интеграцияланышы, бир жерде болуп жаткан окуялардын, жаңылыктардын бүт ааламга тез тарашы коомубуздун өнүккөнү деп айтууга болот. Мында эң чоң нерсе – IT технологиялары, анын ичинде чөнтөк телефон, нотбук, нетбук, планшет, электрондук кат куржун (E-mail), скайб, ватсап, теле, кино-фильмдер, OK, DVD, MTV, KTV, Internet ж.б. маалымат каражаттары. Бирок бул каражаттарды туура, натыйжалуу колдонуу маданиятын кенже мектеп жашындагы окуучуларда аң-сезиминде калыптандыруу маселеси турат. Анткени бул каражаттар жалпы дүйнө балдарындай эле кыргыз балдарына өтө эрте жашынан

таасир этип, балдар мектепте окуй элек кезинде эле жогорудагыдай электрондук каражаттардын, электрондук оюндардын «кулуна» айланды. Ата-эне балдардын ошондой заманбап каражаттарды колдонуусуна бөгөт коё албай калды, телевидение да, көчөдөгү көрнөк-жарнактар да бала дүйнөсүн «массалык маданияттын» жаңы көрүнүштөрү менен «булгап» жатат. Демек, азыркы учурда кыргыз балдарынын көркөм адабий чыгармаларды активдүү окубай жатышынын биринчи себеби – соңку учурда өтө ыкчам өнүгүп, биздин турмушубузга кирип келген IT технологияларынын терс таасири.

Үчүнчүдөн, XX кылымдын акыркы он жылдыгында советтик социалисттик түзүлүш кыйрап, ордуна рыноктук мамилелер кирип, пландуу экономика, колхоз-совхоз, завод-фабрика дегендер бара-бара жеке менчикке таратылып, ордуна вакуум пайда болду, мунун өзү чоң проблемаларды пайда кылды, биринчиси, ата-энелердин өтө чоң бөлүгү эмгек мигранты катары чет өлкөлөргө кетти, ошол эле учурда ички миграция күчөдү, бул болсо, балдардын бир топ бөлүгүн ата-энесинин кароосунан, окутуп-тарбиялоосунан ажыратты да, ал балдардын бир кыйласы китеп окубай, «көчө балдарына» айланды да, булардын таасири калган балдарга да таасир этти. Мында көрүнүш да балдарды китеп окуудан алыстатты. Рыноктук мамилелер, эмгек миграциясы «жаңы кыргыздарды» пайда кылды, алар мыйзамсыз жана коррупциялык жол менен каражат таап, байып, же рэкетилик кылып, а түгүл депутаттык мандатка жетип эл арасында кадыр-баркка ээ болушуп калды да, өспүрүм балдар кечээ эле мектепте араң «үч» алып жүргөн ошондойлорду идеал тутуп, ошолор китеп окубаган балдарга окшогусу келип, окуудан көңүлү кала баштады.

Мына ушул адабий китептен алыстоонун дагы бир себеби – мамлекеттик көзөмөлдөн чыкканы үчүн Кыргызстандын китеп, газета-журнал басып чыгаруу өндүрүшү, аларды таратуу механизмдери бир кыйла талкаланды, өкмөт текшерүү жүргүзбөгөндүгү үчүн сапатсыз китептер чыгып кетти, колунда бар адамдар китептерин чыгарып, таратып, элдин адабий китепке болгон эстетикалык табитин, окурмандык кызыгууларын басандатты.

Коомдогу жалпы деградация, рыноктук заман, балдардын тарбиясындагы өксүктөр кандай натыйжа алып келгенин адабиятчы, социолог-публицист С.О.Байгазиев изилдеп чыккан. Ошол изилдөөлөрүн мындай жыйынтыктайт: «Изилдөөлөр бүгүнкү окуучу өспүрүмдөрдүн кечөөгү ата-бабаларындай өз өлкөсү жөнүндө эмес, көбүнчө өз керт башынын маселелери жөнүндө ойлонуп, турмушка коммерциялык,

прагматикалык мамиле тарабына, материалдык кызыкчылык жагына ооп баратышкандыгын ачыкка чыгарууда. Социологиялык изилдөөлөрдүн далилдеринен мисал келтирели. Маселен, балдар бүгүн моминтип ойлонушат:

«Мен шаардын сыртында дем ала турган үйлүү болууну каалар элем.

Мен үч кабаттуу жеке үйлүү болууну каалар элем.

Мен миллион акчалуу болууну каалайм.

Мен BMW машиналуу болууну каалайм.

Мен төрт кабаттуу үйлүү болууну жана дүйнөдөгү эң бай адам болууну каалайм.

Мен бизнесмен болууну каалайт элем, себеби мен жакшы жашоо, «крутой» болуу жана шаарда, өлкөдө «авторитет» болуу үчүн көп акча табууну каалайт элем».

Изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, азыркы балдардын арасында маданий-руханий, адептик-ыймандык, атуулдук-патриоттук багытта ой жүгүрткөндөр негедир аз. Ырас, бирин-экин окуучу «Мен эски кыргыздын ырларын кайрадан жаратууну каалайм», «Мен президент болуп, өлкөмдү бай өлкө кылгым келет» дешип жооп беришкен. Балдардын тилеги жакшы, бирок өспүрүмдөрдүн анкеталык жооптору негизинен «акча», «пайда», «бийлик-байлык», «жеке атак-даңк» сыяктуу түшүнүктөрдүн тегерегинде айланчыктап турат. Балдардын дүйнөсүндөгү мындай тенденция адептик-ыйман, руханият тарбиясынын кызыкчылыгынан караганда, кооптонууну жаратпай койбойт.

Бул жагдайдан улам, кененирээк ой жүгүртүп көрөлүчү. Бүгүнкү дүйнөдө рынок, соода-сатык системасынын үстөмдүгүнүн шартында эл, мекен, журт кызыкчылыгы деген чоң түшүнүктөр урматталбай, ыйман, уят, абийир аттуу ыйык нерселер тебеленип, материалдык байлыктын культу өсүп, үлүчөсүнөн «кабыгынын» ичине кирип кеткен өзүмчүл, индивидуалист жандар көбөйүп, акчага, алтынга, көр дүнүйөгө жүгүнүү күчөдө. Америкалык илимпоз Кольберг «Турмушка өзүмчүлдүк, пайдакечтик, жалаң бухгалтердик, коммерциялык, технократиялык мамиле Европа менен Америкада өзүнчө бир улуттук ооруга айлангандыгын» тынчсызданып жазат. Цивилизациянын мындай терс илдеттеринин белгилери биздин Кыргызстанда да пайда болду» [5, 11-б.].

Андан ары 2006-жылы апрель айындагы кыргыз телеберүүсүнөн тартууланган бир көрсөтүүдө 5-6 кыргыз улутундагы өспүрүмгө «эгер кайра төрөлүп калсаң, ким болор элең» деген суроо берилгендигин, берилген ушул суроолорго окуучулардын биринин

артынан бири «француз болгум келет», «орус болууну каалайм», «немис болгум келет», «англичан болгум келет» деп жооп беришкендигин, алар кыргыз болууну каалабагандыгын өкүнүч менен белгилейт. Дагы «Жаңы Ордо» газетасындагы маалыматка таянып «өлкөдөгү анархизмдин» кесепетин мындай цифралар менен далилдейт: алкоголиктер – 100000, баңгилер – 20000, сойкулар – 30000, ажырашуу жылына – 7000, кароосуз балдар – 50000, адам сатуу жылына – 4000, адеп-ахлак кетип, эртелеп, кээде партада төрөгөн өспүрүм кыздар жылына – 2000, мектеп рекеттерине козголгон кылмыш иши жылына – 500 ж.б.» [5, 12-б.].

Ушундай кризистик абал жыл сайын тереңдеп отурат жана андан чыгуунун орду-түбү көрүнбөйт. «Цивилизациянын мындай илдетти» биздин көз алдыбызда башка муундун келе жаткандыгын тастыктайт. Алардын мүнөз-аракетиндеги, пейилиндеги, идеал-үлгүсүндөгү мындай белгилер төмөнкүдөй деп эсептөөгө болот:

- моралдык кызыкчылыкка караганда материалдык кызыкчылыкты биринчи орунга коюу;
- советтик учурдагы советтик адамдарга идеал болгон каармандардын (Павел Корчагин, Павлик Морозов, Кычан Жакыпов ж.б.) жана тарыхый инсандардын (Чолпонбай Түлебердиев, Дүйшөнкул Шопоков, Таштанбек Акматов ж.б.) азыркы жаштарга идеал болбой калышы;
- азыркы балдардын бай коммерсанттарды, мушташ багытындагы спортчуларды, рэкеттерди, депутаттарды, эстрада «жылдыздарын» өрнөк тутуп, ошолордон үлгү алууга кызыгуусу;
- мектеп окуучулардын адабий чыгарма окуудан алыстап кетүүсү, опера жана балет, драмалык театрларга барбай калышы;
- балдардын жана жалпы эле жаштардын эстетикалык табитинин өтө төмөн түшүп кетиши ж.б.

Мындай абалды Баткен шаарындагы Кызыл-Жол орто мектебинин окуу бөлүмүнүн башчысы Махабат Алимова мындай түшүндүрөт: «Чыңгыз Айтматов ким?» деген суроого жакында эле бир окуучу ойлонбостон туруп «акын» деп жооп берип салды. Анын жанындагы жакшыраак окуган курдаштары каткырып күлүштү, бирок эмнегедир менин күлкүм келбей эле катуу ыза болдум. Эмне деген жаштардын мууну келе жатат? «Жаштар – биздин келечегибиз» дейбиз. Келечегибиз ушундай түркөй жаштарыбыздын колуна түшө турган болсо анда мамлекет кайсыл жакка баратат?

Биз мектепте окуп жүргөн учурда танапис болору менен китепканага чуркап, кызыктуу китептерди

башка окуучулар алып коё электе алып калалы деп шашчубуз. Китепкананын ичинде чоң кезек түзүлүп калчу эле. Анан дагы ким мурда окуп бүтөт, ким китепти көп окуйт деп бири-бирибиз менен жарышып, атаандашып окуур элек. Касымалы Жантөшевдун «Каныбегин» окуп отуруп, ичине кирип кетип, ыйлап атып, жасап аткан тамагым күйүп калганы эсимден такыр кетпейт. Биздин муундун жаштары ушинтип адабий китептерди берилүү менен окуп, чыгармалардагы каармандардын турмушунан сабак алар элек.

Азыркы окуучулар адабий китеп эмес, күнүмдүк сабакты да кыйратып окубай калды. Ар биринин колдорунда бирден телефон. Замандын талабына жараша китепти интернет менен алмаштырып атат дейин десең, интернеттен бир пайдалуу маалыматтарды алып окушсачы? Интернетте пайдаланганы «Мейл Агент», «Одноклассники» сыяктуу такыр пайдасы жок социалдык түйүндөр».

Мына ушул балдардын азыркы абалына ким, же эмне себепкер экенин толук түшүнүү кыйын, ал эми биз, мугалимдер, ушул абалдан чыгаруунун ар түрдүү жолдорун издешибиз керек. Ушул жолдордун бири 1-класстын «Алиппе» окуу китебинен тамга таанып, жазууну, окууну үйрөнгөн балдарды «Адабий окуу» сабагы аркылуу адабият дүйнөсүнө, көркөм сөз дүйнөсүнө баштап кирүү. Адабий окуу – башталгыч класстардагы эне тили (окуу) предмети адабий окуу деп аталган. Ал адабияттык окуудан айырмаланат. Адабий окуунун негизин «окуу» түзүп, анын адабий багыты күчөтүлөт. Анда текстти окуудан баштап, айтып берүү, суроолорго жооп берүү, текстти өзгөртүп түзүү, кыскартып, жактарын өзгөртүп айтуу, текстти бөлүктөргө бөлүп, аларга ат коюу, бөлүктөрдүн ортосундагы байланышты аныктоо, план түзүү, каармандардын ортосундагы окшоштуктарды, айырмачылыктарды аныктоо, жаратылыш көрүнүштөрүн сүрөттөгөн, каармандарга тиешелүү сапаттарды ачык көрсөткөн көркөм сөкаражаттарын таап, аларга талдоо жүргүзүү, текстти улантуу, тексттеги жыйынтыкка башкача жол менен келүү макал, ылакаптарды пайдаланып текст түзүү, автордун чеберчилигин көрө билүү, андан өзү үчүн жаңылык ачуу, мурда аткарылбаган жаңы деңгээлдеги өз алынча текст жаратууга чейин камтылат [6, 47-6.].

Адабият аркылуу, анын ичинде балдарга арналган ырлар аркылуу башталгыч класстын окуучулары төмөнкүлөрдү үйрөнөт:

- көркөм адабияттын негизги өзгөчөлүктөрүн, балдар ырларынын табиятын өздөштүрөт;

- ыр (поэзия) формасындагы текст менен кара сөз (проза) формасындагы тексттин сырткы өзгөчөлүктөрүн аңдап билет;
 - «адабий окуу курсунун жетектөөчү компоненти эмоциялуу-баалуулук мамилелеринин тажрыйбасы, дүйнөнү образдуу кабылдоо (И.К.Журавлев) болуп саналаса», окуучулар дал ушул дүйнөнү сөз өнөрү аркылуу образдуу кабылдоо ишмердүүлүгүнө ээ болууга аракет кылат [4, 7-6.];
 - ыр жана анын мазмуну аркылуу балдар дүйнөнү, турмушту таанып билишет;
 - ырдагы автордук позицияга карата өз оюн айтып, өз пикирин билдирүү компетенттүүлүгүнө ээ болот;
 - балдар ырлары аркылуу өз турмушун, жанындагы жакын адамдарынын турмушун салыштырат;
 - ырларды окуу аркылуу эмоционалдык сезимдери жогорулайт;
 - балдар ырлары менен таанышууда окуучулардын эстетикалык табити кылыптанып, жогорулайт;
 - ырларды үйрөнүү процессинде башталгыч класс окуучуларынын сөз байлыктары жогорулап, байланыштуу речь түзүү маданияты өсөт ж.б.
- 2-класстын окуу китебиндеги А.Үсөнбаевдин «Комузум» деген ырын окуп көрөлү:

“Тилге жолдош, үнгө дем,
Комузду кошуп ырдайлы.
Бабабыз черткен бул комуз,
Баркына жетип сыйлайлы!

Өрүктөн тандап чабылган,
Карагай капкак чабылган.
Үч кыл тагып жибектей,
Күлүктөй таптап багылган.

Ата журтун коргогон,
Эрди ырдайлы, комузум.
Бетинде түрдүү береке,
Жерди ырдайылы, комузум” [1, 29-6.].

Бул ырды окуу менен 2-класстын балдары кандай билимдерге жана компетенттүүлүккө ээ болушат.

Биринчи учурда автор Алымкул төкмө тууралуу, ал жашаган мезгил жөнүндө жана акын өзү да комуз черткенин, күү чыгарганын, төгүп ырдаганын, «Кожожаш» сыяктуу элдик дастандарды айткандыгын, Токтогул Сатылгановдун шакирти болгондугун, коомдук ишмер катары депутат болгондугун билишет.

Экинчи учурда кыргыз комузунун жасалыш технологиялары менен таанышат: ал тандалып, кургатылган өрүктү чабуу менен жасалат, капкагын карагай материалынан жасашат, анан ичегиден тилинип алынган үч кыл тагылат.

Үчүнчү айта турган нерсе – комуз байыркы учурдан бери баркталып келе жаткан кыргыздарга гана таандык музыкалык аспап экендигин.

Төртүнчү учур акын комузга жандуу нерседей кайрылып, эмне жөнүндө ырдоо керектигин кеңешет.

Сабак процессинде А.Үсөнбаевдин портрети, анын аткаруусунда «Комузум» деген ырдын интернеттеги толук варианты уктурулат. Окуучулар менен иштөөнүн эң кызыктуу учуру – класста комуз черткен балдардын, же башка класстардан «конокко» келген окуучулардын аткаруусунда комуз күүлөрү уктурулат.

Жогорудагыдай ишмердүүлүктөр аркылуу окуучулардын этномаданий компетенттүүлүктөрү (кыргыз эл турмушундагы комуздун орду), тилдик-коммуникативдик компетенттүүлүктөрү (комуздун жасалышына байланыштуу лексика), эстетикалык табити (комуз күүсүн угуу аркылуу) калыптанып, жаңы фактылар (автор тууралуу, комузчулар тууралуу маалыматтар) менен таанышат.

Балдарга арналган ушул ырды окуп-үйрөнүү аркылуу азыркы XXI кылымдын балдары кыргыз маданиятынын бийик чокуларынын бири болгон комуз тууралуу этномаданий компетенттүүлүгүн байытуу менен элине болгон урматтоосу жогорулайт, кыргыз деген патриоттулук сезим күчөйт, ошол эле кезде айрым жөндөмдүү балдар колуна комуз алып, келечектеги өнөрүнүн жолун ачат.

Ушул эле класстын “Ноороз – жаңынын башталышы” деген бөлүмдө Т.Үмөталиевдин «Ноороз» деген ырын окуп көрөлү:

Өмүр тилеп балдарга,
Ден соолук тилеп чалдарга,
Өсүүнү тилеп көк тиреп,
Карагай, кайың, талдарга,
Келди Ноороз майрамы,
Көрүнүшү жайдары.

Көрөнүп шаңдуу кап-кайдан,
Ала-Тоодой чалкайган,
Ысык-Көлдөй жайкалган
Келди каалап, жаз майрам:
Көл бөксөрсөбөй, толущун,
Элде тынчтык болущун.

Сайрандап эркин бой керип,
Сүмөлөк жасап, той берип.
Келди майрам нур жүздүү!
О, жаш досум, бол шерик!
Достуктун ырын ырдайлы,
Болбосун элде муң-кайгы [1, 123-б.].

Бул ырды окуп-үйрөнүү менен кыргыз элинин улуттук майрамы болгон жыл жаныруу, жаңы жылдын тогошушу тууралуу маалыматтарга ээ болот, анын кандайча, эмне үчүн өткөрүлүп келгенин билишет. Эң негизгиси – окуучулар Ноороз майрамын кандай майрамдоо керектиги, аны кандай өткөрүү тууралуу этномаданий компетенттүүлүккө ээ болот. Ж.Исабаеванын «Соң-Көл жайлоосунда», «Күн менен торгой», Д.Жамансартованын «Азаматсың, жылкычы» ж.б. ырларды окутуу процессинде мугалим менен окуучунун чыгармачылык ишмердүүлүгү кыргыз жеринин табиятын ачууга, жаратылыш көрүнүштөрүн чагылдырууга, кыргыз эле эзелтеден барктап келген жылкычылык кесиптин артыкчылыктарын көрсөтүүгө багытталган. Мындай ырлардын тарбиялоочулук функция менен таанытуучулук функцияны айкалышып, балдардын таанып билүүсүн, эстетикалык табитин көтөрүүгө салым кошот.

«Кыргыз Республикасынын жарандарын, жаш муундарын рухий-адептик, патриоттук жактан тарбиялоо концепциясында» мындай жазылган: «...таалим-тарбия маселеси стратегиялык маселе катары ар дайым мамлекеттин көңүлүнүн чордунда турушу зарыл. Анткени тарбия адамзат, улут, социум топтогон социалдык-тарыхый тажрыйбаны, маданиятты, руханий-адеп-ахлак салттарын муундарга мурастап өткөрүүнүн куралы. Коомдогу өтмө-катыштык жол-жобосун жүзөгө ашырып турган улуу феномен – тарбия механизми аркылуу гана коом – коом катары сакталып турат жана келечекке карай илгерилеп өнүгөт. Тарбия системасы дегенди көздөп отурган максаттын, андан улам алдыга коюлган милдеттердин, ал максат-милдеттерди жүзөгө ашырууга омок, база болуп бере турган тиешелүү мазмундун, ошол мазмунду инсандын жан-дүйнөсүнө терең сиңирүүгө жөндөмдүү таалим-тарбия методдорунун жана формаларынын өз ара ич жактан логикалуу байланышкан бирдиктүү тутумун түшүнүү зарыл. Демек, тарбия процесси деген бул – негизинде коом тарабынан, эл тарабынан ойлонулган, алдын-ала пландалган, атайын максат көздөп ырааттуу уюштурулган, башкарылып жөнгө салынып турган, өтүшү, жүрүшү жана берип жаткан натыйжалары көзөмөлгө алынып турууга тийиш болгон, өзүнө комплекстүү мамилени талап кылган олуттуу көрүнүш. Тагыраак айтканда,

тарбиялоо – бул коомдун мүдөөлөрүнө жана муктаждыктарына жараша адамдын адеп-ахлак сапаттарын калыптандыруу боюнча максатка багытталган, план ченемдүү иш» [3, 5-б.].

Биздин көз карашыбыз боюнча Башталгыч класстардын «Адабий окуу» предметинде ырларды окутуунун талаптарын жакшыртуу максатында “Китеп менин жан дүйнөм”, “Керемет окуу” деген иш-чараларды өткөрүү зарылчылыгы пайда болууда. Бул ой -пикирлерди окумуштуулар С.Рысбаев, С.Батаканова, С.Момуналиев, М.Абдыкадырова илимий эмгектеринде баяндаган. Бирок, алар азыркыга чейин адабий окуу предметинде ырларды окутуунун өзгөчөлүктөрүн эске алган эмес. Бул азыркыга чейин көйгөйдүн чечилбегендигинин далили.

Жыйынтыктап айтканда билим, берүү системасынын эффективдүүлүгүн жогорулатуунун жолу жана илимий педагогикалык изилдөөлөрдүн таасирин кыймылдаткыч күчү – педагогикалык илимдин жетишкендиктерин билим берүү мекемелеринин практикасына жайылтууга тийиш. Азыркы кезде окумуштуулар Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мекемелериндеги окуу тарбиялоо процессинин бүткүл системасын өткөн он жылдарда топтолгон педагогикалык тажрыйбаны ар тараптан эске алуу менен принципалдуу түрдө жаңылоонун биринчи кезектеги актуалдуу проблемаларын иштеп чыгуу боюнча эмгектенишүүдө. Дүйнөдө болуп жаткан зор өзгөрүүлөр жана анын түрдүү өлкөлөрдүн, анын ичинде

Кыргызстандын коомдук-экономикалык өнүгүүсүнүн проблемаларына көп жагынан жаңыча кароого, көнүп калган стереотиптерден жана эски көз караштардан баш тартууга, бир катар нарктууларды өзгөргөн реалдуулук, жаңы кубулуштар жана тенденциялар менен туура келтирүүгө аргасыз кылууда. Кыргызстандын эгемендүүлүккө ээ болушу жаңы социалдык-экономикалык реалдуулукка жараша элге билим берүү системасын кайра куруу зарылдыгын пайда кылды.

Адабияттар:

1. Абдухамидова Б.А., Рысбаев С.К., Ибраимова К.И. Литературное чтение. - Бишкек, 2018. - 180 с.
2. Алимова М. Как мы доверим будущее молодым? // https://www.bbc.com/kyrgyz/learning_english/2014/02/14_0218_book
3. Концепция духовно-нравственного, патриотического воспитания подрастающего поколения граждан Кыргызской Республики. / сост. С.Байгазиев // Кутбилим, август, 2010.
4. Предметный стандарт по кыргызскому языку и чтению. - Бишкек, 2019. - 37 с.
5. Байгазиев С.О. Нравственное воспитание в нашей стране сегодня: состояние и проблемы // Вестник КГУ. - Б.: 2017. - 1 вып.
6. Кыргызская педагогика. Отв. сост. И.Бекбоев. - Бишкек, 2004. - 174 с.
7. Сулайманкулова Ж.К., Мадимарова Р. Необходимость этнопедагогизации, учебно - воспитательного процесса в ВУЗе. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №12, 2019. С.243-246.